

Eana ja eanasiskkoš

Dovddat go eanasiskkoša namahusaid?
Bija rivttes namahusaid njuolaide:

**Litosfeara, siskkimuš siskkoš, siskkoš,
siskkit mántel, olggut mántel.**

Čále fáktátevstta eanasiskkoža birra mas geavahat čuovvovaš fágadoahpagiid:

Čále dása:

eanagarra	earránit
lihtosfeara	luoddanit
eanasiskkoš	lihkadit
čavddis	deaddu
golgi	ábit
assodat	áhpepláhtat
minerálat	várit
metállat	eanapláhtat
mántel	gollat
temperatuvra	luondduroasut
pangaea	vulkánajamáhus
konineanta	eanandoarggástus

Don sojahat doahpagiid nu ahte dat heivejit du tekstii.

Čále dása:

Bardde dáhpáhusaid riehta maŋŋálágai:

1. Sáttogáddi govdu fáhkka
2. Don gulat ođđassáddagis ahte leamaš din guovllus eanandoarggástus
3. Tsunamidiehtu sáddejuvvo
4. Don dovddat uhcánaš doarggástusaid eatnamis
5. Don báhtarat allodahkii
6. Vuosttaš stuorra bárru šáviha gáddái
7. Muhtin diimmu maŋŋá šávihit máŋga unnit báru gáddái

Neahttasiiddut ja bargobihtát

Mana čuovvovaš neahttasiidui: <https://www.jordskjelv.no/>

Bargobihtát

Gos leamaš eanandoarggástusat maŋimuš vahku?

Man garrasin (Richtera tabealla mielde) dat mihttojedje?

Loga dán liŋkka: <https://www.aftenposten.no/verden/i/8wQq0E/60-personer-savnet-etter-jordskjelv-i-Taiwan>

VÁSTIT GAŽALDAGAIÐ

1. Gos lea dát eanandoarggástus dáhpáhuvván?
2. Goas dáhpáhuvai doarggástus?
3. Man garas lei doarggástus?
4. Gallis leat duššan?
5. Mat leat namat dain hoteallain mat leat gahččan dahje állanan?
6. Manne dáhpáhuvvat eanandoarggástusat Taiwanas?

Mana dán neahttasiidui: <https://www.dagbladet.no/emne/vulkanutbrudd>

Gos lea maŋimuš vulkánajamáhus dáhpáhuvván? Čilge geográfalaš doahpágiiguin gos máilmmis dát guovlu lea, ja man eanapláhta alde dat lea.

Čilge mii geavai! Geavat máhtu/dieđá ja doahpágiid maid leat oahppan dán kapihttalas!

Mo olbmot birgejit?

Makkár veahkkedoaimmat leat álggahuvvon guovllu olbmuid várás?

Loga maid: <https://www.nrk.no/sapmi/vasihan-eanandoarggastusa---mu-skibir-ierui-1.13698615>

Pompeii

Pompeii lei jagi 60 -70 m.Kr okta daid stuorámus gávpgiin Itálias. Doppe ásse 20 000 olbmo ja gávpot lei láchka hápmana gos dáhpáhuvai ollu gávppašeami. Iđđedis borgemánu 24. b. jagi 79 m.Kr dáhpáhuvai issoras dáhpáhus. Muhtin olbmot morihedje iđđedis ahte dálut doarggistedje. Eatnašat eai fuomášan maidege ja ođđe viidáset.

Dán iđida olbmot lihke ja doaibma-gohte nugo dábálaččat. Eanadoallit fále šattuid ja ruotnasiid vuovdemassii márkaniš ja báhkár lei árraiđit jo láibu-gohtán láibbiid. Báhpát ledje Isis tempelis iežaset meanuid čađaheamen. Isis lei nissonipmil geas lei alces tempel Pompeias.

Šattai borranáigi ja šlávát ledje láchčimin riggáid bevddiid ja čorgemin, ja olbmot áigo aitto čohkkedit beavdái boradit go dáhpáhuvai juoidá issoras.

Garra bávkkkanasjietna julai ja eanan doarggistišgođii. Alimus dálut heailu-gohte sákka. Čalbmerávkalastas oidne olbmot hirpmus alla stoalppu gunaiguin ja geđggiiguin mat čolgaduvvojedje Vesuv-várrečohkas mii lei das, 10 km davábealde. Albmi sevdnjodii ja olbmot eai sáhtán go hirpmástuhtti báluin geahččat go várri govččai sin geađgečoalttuiguin ja gunaiguin.

Olbmot báhtaredje dáluidasaset ja rohkadalle vai roassu nogašivččii. Gutna-ja geađge-arvi ii nohkan. Geađggit bilidedje dáluid dáhkiid ja gutna lei nu suohkat ahte fertejedje čuovggaid ja gitnaliid cahkkehit vaikke lei guovdilaš beaivve.

Nuppi beaivve lei Pompeii njeallje mehtera gunaid ja geđggiid vuolde. Gránnjá-gávpot, Herculaneum lei gokčon olles 25 mehterin. Buot eana lei báhcán ávdimin. Ollugat ledje duššan dasa gos ledje go gutna ja geađggit

Pompeii filbma.

[joatkka >>](#)

gokče sin, ja go mirkkoduvvojedje váralaš gássaiguin, dahje go vige báhtarit gáhtaid mielde mearragáddái. Dutkan čajeha ahte maiddái mearragáddi dán guovllus lei dievvan lávain nu ollu ahte luokta coagui dan mađe ollu ahte fatnasat/skiipat eai sáhtán johtit dakko.

Pompeii jávkai ja áiggi mielde olbmot vajálduhte gávpoga. Easkka 1500 jagi maŋŋá, 1850-logus, álge dutkit ja arkeologat goavut eret gunaid ja geađgečoaltniid mat gokče gávpoga. Danne mii otne sáhttit oahpat mo eallin lei dan áigge Itálias. Pompeii lea otne dehálaš ja miellagiddevaš turistageasuhus historjábberošteddjiide ja earáide.

Bargobihtát

1. Loga: Pompeii. Čilge mii dáhpáhuvai jagi 79 Pompeii!
2. Geahča atlasis/kárttas. Čilge gos Pompeii lea. Geavat almmiguovlluid namahusaid, riikkarájaid ja luonddunamahusaid čilgedettiin.
3. Čilge, fágalaččat, mii dáhpáhuvai Vesuv-váris! Don sáhtát sihke dán girjjis, eará girjjiin ja internehtas lohkat Vesuv ja vulkánaid birra. Muite dutkat maiddái eanapláhtarájaid ja daid ektui čilget gos Vesuv lea.
4. Mas olbmot dušše jos eai ožžon stuorra geađgečoaltniid oaivái?
5. Loga intenehtas ja oahpa eambo Pompeii-dáhpáhusa birra. Oza lassin govaid ja daga presentašuvnna maid muitalat earáide ceahkis dahje eará ceahkkái.

Isis nissonipmil.

Viežžandiktáhta

JOAVKKUS:

Golbma oahppi;

- lohkan-oahppi,
- viežžan-oahppi
- čállin-oahppi.

Dárbbášehket:

- Dáid teavsttaid,
- čállingirjji
- blyántta.

Viežžandiktáhta doaibmá dan láhkai ahte okta oahppi lohka cealkaga nu dárkilit go sáhtá (lohkan-oahppi) nubbái gii galgá dan guldalit dárkilit (viežžan-oahppi) ja seammá cealkaga muitalit njálmmálaččat goalmádii gii fas čállá dan čállingirjái (čállin-oahppi).

Ásahehket joavkku mas leat 3 – golbma – oahppi. Ovtta oahpis lea dát teaksta. Son lohka ovtta cealkaga dahje oasi cealkagis nubbái gii galgá dan doalvut viidáset goalmádii gii fas galgá dan čallit gieđain čállingirjái.

Ná joatkibehtet dassá go olles teaksta lea čállon. Lea dehálaš ahte sihke lohki, viežži ja čalli leat dárkilit vai teaksta šaddá nu riehta čallot go vejolaš. Lonuhehket teavstta, lohkan-oahppi, viežžan-oahppi ja čállin-oahppi.

Oahppit divvot ieža dan teavstta maid leat čállán ja áinnas metakognitiivvalaččat ságastit omd stávvaliid, dássemolsašumi (kásusiid ja persuvnnaid ja áiggiid) ja doahpágiid sisdoalu birra.

Áhpebotnit ja várreráiddut

Eanapláhtat ja áhpepláhtat lihkadit hiljažit, ja muhtimin dat lihkadit eret guđet guoimmis ja muhtimin dat nordašuvvet oktii.

Go guokte eanapláhta lihkadit eret guđet guoimmis, de šaddá gurra dasa gokko dat lea luonddanan. Gurra devdo láváin mii fas dahká odđa áhpebodnepláhta ja áhpebotnis várreráiddu.

Go guokte eanapláhta nordašuvvet oktii, de máhcastuvvojit ravddat ja šaddet dađistaga alla várrin. Ábit ja áhpebotnit dan guovtti eanapláhta gaska njidjet mántelii ja suddet.

Áhpebotnit, várit ja várreráiddut šaddet go eanapláhtat ja áhpepláhtat sirdašuvvet eret guđet guimmiin ja nordašuvvet oktii.

Vulkánat

Eatnama sisskožis lea buollibáhkka lává mii šaddá liegga magman go olle eanabajožii. Dat sáhttá golgat, ja muhtomin vel cirkut olggos dakko gokko eanapláhtat lihkadit ja dahket guraid. Dat leat vulkánat.

Vulkánasuđđa geavvá go mántelis šaddá menddo alla deaddu ja bávkeha ja luoitá olggos magma mii lea dahkkon šolggiidan geađgeávdnasis. Galbavulkánat ja stratovulkánat leat dat dábáleamos vulkánahámi.

Eanandoarggástusat

Eanandoarggástus dáhpáhuvvá go eanapláhtat sirddašuvvet iešguđet guvlui. Dat dovdo dego doarggástussan olbmuid. Dasa gokko eanandoarggástus leamaš báhcet gurat ja bárut.

Garra eanandoarggástusain leat duođalaš váikkuhusat. Huksehusat gahččet olbmuid ala ja biillageainnut, čáhcebohcit ja elrávdnjejohtasat billašuvvet, ja olbmot dájvja báhcet elrávnnji ja čázi haga. Eanandoarggástusat áhpebotnis sáhttet dagahit stuorra tsunamiid gáttiide gos olbmot ássat.

Eanandoarggástusat mat gevvat áhpebotnis, sáhttit otne dieđihit. Muhto ii leat álo dieđiheamet leat riehta, og dutkit eai dieđe juste man garrasat dat leat. Báikkiide ja gávpogiidda main leat eanapláhtatrjáid alde galget hukset dáluid ja huksehusaid nu nannosiin ahte dat galget gierdat garra doarggástusaid ovdal og gahččet čoahkkái.